

SYMBOLISME

(ca. 1885-1910)

Kenmerken

1. een bepaald gegeven, idee uitbeelden: afkomstig uit levensprincipes van de kunstenaar
= reactie tegen het inhoudsloze realisme, impressionisme
2. kw moet tot nadenken aanzetten (stimuleren van intellect en emotie): stijl en inhoud < idee
(uitgedrukt dmv symbolen = eigen symboolwereld van de kunstenaar) => **transpositie**: afbeelding
betekent niet wat zij voorstelt
3. kw moet verschillende sferen naast elkaar zetten: aandacht voor een “andere wkh”
4. gebruik van elementen/thema’s uit religie, mystiek, mythologie: rituelen in een ontheiligde wereld
(losgemaakt uit hun oorspronkelijke context), syntheses van versch.
godsdiensten/levensbeschouwingen; verwijzing naar het bovenaardse...
5. Aandacht voor droom, visioen, hallucinatie, slaap, extase/roes: d.i. opstap naar het niet-
materiële/irrationele
6. aandacht voor erotiek, lust, zinnelijkheid, liefde:
 - a. dmv. suggestie en vaagheid
 - b. vaak negatief beeld van de vrouw:
 - vrouw = kwaadaardige verleidster: Salomé, Messalina, Eva
 - doortrekken van de moraal die seks en lust gevaarlijk noemt

Vertegenwoordigers

1. Engeland: Prerafaëlieten
 - John Everett Millais (1829-1896):
2. België
 - Fernand Khnopff (1858-1921)
 - Xavier Mellery (1845-1921)
 - Félicien Rops (1833-1898)
3. Frankrijk
 - Gustave Moreau (1826-1898)
 - Pierre Cécile Puvis de Chavannes (1824-1898)
 - Odilon Redon (1840-1916)
4. Zwitserland
 - Arnold Böcklin (1821-1901)
 - Ferdinand Hodler (1853-1910)

METAFYSISCHESCHILDERKUNST

(Pittura Metafisica)

(1910-1919)

Kenmerken:

1. rust en stilte
2. veel architecturale elementen
3. afsnijdingen
4. verstoord (irrationeel) perspectief: werken met verschillende vluchtpunten => onevenwichtige, ongestructureerde, onstabiele ruimte => moeilijker te “lezen”; weinig modellering; geen luchtperspectief; meerdere lichtbronnen (lange slagschaduwen zonder het voorwerp zelf te tonen)
5. vreemde “droombeelden”:
 - a. ongelijksoortige dingen worden samen geplaatst (banaan, trein, artisjok)
 - b. vreemde figuren: mannequinpoppen (onvolledig, geïsoleerd, onbeweeglijk, ondersteund)
6. verontrustende mysterieuze sfeer: verwarrend, raadselachtig, het angstaanjagende van het alledaagse leven
7. kunstenaar is dichter-ziener (profetisch): meta ta fysica (achter de [zichtbare] werkelijkheid)
 - a. hij licht het masker van de uiterlijke schijn op
 - b. hij toont de ware realiteit
8. verbanden met filosofie van Schopenhauer, Nietzsche en psychoanalyse: moeilijk aan te tonen
 - a. term metafysisch gebruikt om wisselende stemmingen (pessimisme, nostalgie, melancholie) aan te duiden?
 - b. Geen echte droomschilderijen

Vertegenwoordigers:

1. Giorgio De Chirico (1888-1978):
 - Vreemde combinatie van vertrouwde voorwerpen
 - Vreemd perspectief
 - verlaten pleinen
 - claustrofobisch interieur
 - dreigende schaduwen
2. Carlo Carrà (1881-1966):
3. Giorgio Morandi (1890-1964):

DADA

1913-1923

Ontstaan in de periode 1914-18: woede over WOI, het bewijs van het falen en de hypocrisie van alle traditionele waarden

Kenmerken

1. **hyperindividualisme**: volledige artistieke vrijheid (creatie>resultaat) – dada is geen stijl
2. **pacifisme** en **internationalisme**
3. gekant **tegen** elke politieke, sociale en culturele orde:
 - => rede en logica vernietigen (sterk anti-kubisme)
 - => dit vervangen door anarchie, irrationaliteit, primitivisme
 - => frontale aanval op alle gevestigde artistieke, filosofische en literaire tradities
4. proclameren **anti-kunst**: a-historische kunst voor het hier en nu
5. plastische kunsten
 - a. absolute vrijheid van de kunstenaar (en van de toeschouwer)
 - b. spontaniteit (o.m. ook toeval) ⇔ formele kunst (kubisme, futurisme)
 - c. kunst = privé en dus onbegrijpelijk
6. veel nadruk op poëzie, theater, absurditeit

Overzicht

1916: Dada Zürich (Cabaret Voltaire): Tristan Tzara (1896-1963), Hugo Ball (1886-1927), Hans Arp (1887-1966), Marcel Janco (1895-1985), Richard Hülsenbeck (1892-1974)

- artistiek entertainment: combinatie van poëzie, muziek, theater, kostumering
- toevalskunst: readymade
- vooral literair: simultane poëzie, abstract-fonetische poëzie, statische poëzie, accidentele poëzie
- naam dada: gevonden in woordenboek (kindertaal) – betekent niets (Fr. Hobbelpaard)

Dada New York: Duchamp (1887-1968), Picabia (1879-1953), Man Ray (1890-1976)

- readymade, rectified readymade

Dada Berlijn: Max Ernst, Grosz

- sterk communistisch geïnspireerd
- zeer agressief (turbulent Berlijn na WOI)
- fotomontage

Dada Hannover: Schwitters

- merz-bilder

Dada Parijs (vanaf 1920): André Breton, Louis Aragon (1897-1982), Philippe Soupault (1897-1990), Paul Éluard (1895-1952), Jean Cocteau (1889-1963), Tristan Tzara

- dada-soirees: schokeffecten (gedichten citeren o.b.v. eieren, tomaten, biefstukken...)

SURREALISME

(1924-ca. 1965?)

Definitie:

- surrealistische manifesten (beginselverklaring, principeverklaring) in 1924 en 1929: André Breton, de “absolute” leider van de groep
- Gedachte wordt uitgedrukt:
 - zonder controle van de rede
 - los van alle ethische en esthetische tradities/overwegingen
- Geloof in de hogere werkelijkheid van
 - Associatie
 - Droom, verbeelding (“versmelting van droom/OBWZ en whd/BWZ”)
 - Doelloos denken
- Vernietiging van
 - Psychische mechanismen (ratio) ⇔ psychisch automatisme (dmv psychoanalyse)
- Oplossen van de voornaamste levensvragen
- Ruime thematiek:
 - Artistieke problemen
 - Literaire thema’s
 - Politieke standpunten: anarchisme of marxisme (revolutie)? - *la révolution surréaliste* => spanning tussen surrealistisch individualisme en marxistisch collectivisme
 - Morele acties: dmv. *Papillons* (ouders vertel uw kinderen uw dromen ; als u voor de liefde bent, bent u ook voor het Surrealisme)
 - Maatschappelijke vraagstukken: vadermoordenaars, seksualiteit
- Sterk groepsgevoel (collectieve individualiteit) – surrealisme is een levensvorm, bestaanswijze: ruimte voor speelsheid en creativiteit, intensiteit van het ogenblik, innerlijke mentale vrijheid, materiële ongebondenheid ⇔ burgerlijkheid (Surrealistische opstootjes tegen de gevestigde burgerlijke orde)

Ontstaan/voorlopers:

- Diepe minachting voor burgerlijke materialistische maatschappij:
 - verantw. voor W.O.I
 - gedegenereerd door blind geloof in techniek en wetensch. => anti-kunst als reactie (cfr. Dada=absurd ; surrealisme = meer georganiseerd en op realiteit gericht)
- invloed van Sigmund Freud = aangepast aan doeleinden van André Breton
 - FREUD: OBWZ = een realiteit die ons doen en denken beheerst
 - BRETON: OBWZ = artistiek-literaire => verbeelding/droom die beheerst/onderdrukt w door rationalisme, civilisatie, vooruitgang (über-ich = censurerend)

Technieken:

- Écriture automatique = creativiteit uit het OBWZ halen (droom, hallucinatie) zonder invloed van rationele factoren. Vb.: Cadavre exquis (*le - cadavre - exquis - boira - le vin - nouveau*)
- Vrije associatie: samenbrengen van schijnbaar wezensvreemde elementen op een wezensvreemd plan – collagetechniek (geen “plaksel”) – automatisme in de SK (=> “abstract surrealisme” van Masson, Arp, Miro)
 - De toevallige ontmoeting tussen een naaimachine en een paraplu op de ontleedtafel (Lautréamont). *“Enkel en alleen doordat een vastomlijnde werkelijkheid, waarvan de natuurlijke bestemming voorgoed lijkt vast te staan (een paraplu) zich onmiddellijk naast een tweede, geheel andere en niet minder absurde werkelijkheid (een naaimachine) op een plaats bevindt waar beide elementen zich vreemd moeten voelen (op een ontleedtafel), maakt ze zich los van haar natuurlijke bestemming en haar identiteit; via de fase van een relatieve waarde laat ze haar valse absolute achter zich en krijgt ze een nieuwe, poëtische absolute: paraplu en naaimachine paren met elkaar. (...) De hele transmutatie als gevolg van een pure handeling zoals de liefdesdaad zal zich vanzelf aandienen, telkens wanneer de combinatie van twee ogenschijnlijk niet te combineren werkelijkheden op een vlak dat schijnbaar niet bij ze past de nodige voorwaarden schept.”* (Max Ernst)
- Frottage: verheving van de prikkelbaarheid van geestelijke vermogens
- Decalomanie: verf op glad oppervlak, papier/linnen erop drukken en weer afhalen, het zo ontstane beeld dan verder bewerkt (Oskar Dominguez)

Surrealistische SK:

- Consequente afkeer van de werkelijkheid
- Voorwerpen van visionaire, poëtische, metaforische aard
- Nooit non-figuratieve werken (zelfs de “abstracte surrealisten” niet)
- Automatisme (cfr. Vrije associatie in poëzie): leidt tot “abstract surrealisme”
 - biomorfe zachte vormen
 - ongewone tastbare stoffelijkheid
- DRIE FASEN
 - 1924-29: biomorf/abstraherend/expressief surrealisme (Ernst, Miro, Masson) naast illusionistisch surrealisme (cfr. De Chirico)
 - 1930-40: illusionistisch/veristisch surrealisme (Dali, Magritte)
 - 1940-45: combinatie van beide (Matta)

Max ERNST (1891-1976)

- gehuwd met Peggy Guggenheim
- dada-periode
 - 1914 oprichting dada-Keulen:
 - 1920 tentoonstelling “dada-vorfrühling” (dada-voorjaar): bezoekers via toilet van café binnen. In de zaal massaal choqueren dmv objecten, collages, fotomontages, obscene poëzie
 - Collages:
 - (irrationeel) bijeenvoegen van fragmenten van oude gravures, advertenties, foto's, enz... = weergave van z'n hallucinaties. (↔ kubistische collage = weergave van vorm, textuur)
 - Titel versterkt element van vervreemding:
 - (met zaad bedekte stapelmens, naaktzadige watervormer/'edelvormer')
 - Kleidsame nervatur auch UMPRESSNERVEN (C'est le chapeau qui fait l'homme, le style c'est le tailleur (bevallige nervatuur ook wel gepast zenuwstelsel; het is de hoed die de mens maakt, de kleermaker zorgt voor de stijl)
 - Soms naast visuele ook verbale collage: *Phallustrade* (= *autostrade+balustrade+fallus*)
- Surrealisme
 - Sluit gebruik van de rede niet uit
 - Illusionistisch surrealisme
 - Cfr. De Chirico's ruimtelijke structuur: twee kinderen door een nachtegaal bedreigd (1924) – beklemmende beangstigende sfeer (une semaine de bonté)
 - Experimentele technieken
 - Collageromans: une semaine de bonté (zie hoger)
 - Frottage (1925) : geleidelijk ontstaat een beeld. In sk dmv wrijven met vodden op het doek + versterken van contouren (=> suggesties van vorm; geen modellering) en toevoegen van details (blinde zwemmer)
 - Grattage: kerven in verfoppervlak – vb.: Wouden = frottage van planken met grattage
 - Decalomania (1940) (Europa na de regen): suggesties van mineralen, exotische flora...
 - Dripping:
 - Coulage: verschillende kleuren emailverf op doek gegoten => chaotische illusie van voortdurende verandering

Joan MIRÓ (1893-1983)

1. vroeg werk (1916-1923):

- a. voorliefde voor kleur: invl. van fauvisme (Matisse) en orfisme
- b. avantgarde i.c.m. gedetailleerd realisme => anekdotische werken (landschappen, boerderijen)
 - **The Farm.** 1921/22. Oil on canvas. 132 x 147 cm. The National Gallery of Art, Washington, DC, USA

2. surrealisme

- a. biomorf (organisch) surrealisme: (cfr. ook Tanguy)
 - vrolijke drollige figuurtjes = Miro-humor
 - geen politieke en sociale verwijzingen
 - enkel schilderen
 - oorsprong = hallucinaties veroorzaakt door honger
 - erotische dubbelzinnigheden (nooit problematisch): seksuele organen, haar
 - **Het geploegde veld (The Tilled Field)**, 1923/24, olieverf op doek, 66x93, New York, Guggenheimmuseum
 - **Het Carnaval van de harlekijn**, 1924-25, olieverf op doek, 66x93cm, Buffalo (NY), Albright-Knox Art Gallery
- b. Het automatisme (1925-27)
 - Spontane abstractie: automatisme, toevalselement
 - Later opnieuw meer biomorf

Salvador DALÌ (Avida DOLLARS) (1904-1989)

Bevriend met Buñuel en Lorca. Leest Freud en kent werk van De Chirico. In 1926 weggestuurd van academie. Vanaf 1925 contact met surrealisme. 1929 lid van surrealisten en ontmoeting met Gala Eluard.

1) vroeg werk (1916-1927)

- a) realisme
- b) impressionisme + neo-impr.
- c) Studie van Parijse avant-garde: kubisme
- d) Banden met de traditie: Velasquez

2) toenadering tot surrealisme (1927-28)

- a) invloed van surrealisten (Ernst, Miro, Tanguy)
- b) intrede van **obsessionele thema's** (erotisme, masturbatie)

3) surrealisme en psychoanalyse (1929-30) = artistieke hoogtepunt

- a) combinatie van persoonlijke beelding met elementen uit psychoanalyse
- b) "automatisme":

- vertrekt van 'dagdromen' (bestaan al volledig in z'n geest)
- Dali is medium tss onderbewuste beelden en doek

c) Thema's:

- masturbatie ⇔ ouderlijke straf (=> castratieangst)
- vrees voor impotentie (cfr. relatie met Gala):

- **DALI, Het lugubere spel (*Het rampzalige spel; le jeu lugubre*), 1929**, olieverf en collage op karton, 44x30, privéverzameling

Met uitwerpselen bevulde onderbroeken was zo moorddadig realistisch geschilderd dat zijn vrienden zich de vraag stelden of hij misschien een **dreketer** was. Gala wilde een antwoord op deze vraag en stelde een ontmoeting met Dali voor. Tijdens die wandeling slaagde Dali erin om zijn **lachstuipen te onderdrukken** die hij altijd in het gezelschap van Gala had. Het antwoord was niettemin aarzelend: "Als ik aan hen zou toegeven dat ik een dreketer ben zou mij dat bij iedereen tot een nog interessanter fenomeen maken..." Maar uiteindelijk zei hij de waarheid: "Ik bezweer dat ik geen dreketer ben. Ik verwerp dit afwijkend gedrag even scherp als jullie. Maar ik vind alles wat met **excrementen te maken heeft even schokkend als bloed en sprinkhanen.**"

Volgens Bataille handelde het werk over **de genese van de castratie**. Het lichaam van de centrale vrouw is volledig verscheurd, terwijl zij zich overgeeft aan mannelijkheidsdromen. Rechts ontsnapt een **bevulde figuur** aan de castratie door zich "schandalig en stuitend" te gedragen, terwijl de **figuur links op de sokkel** zich "zijn eigen castratie laat welgevallen" en "de poëtische uitbreiding" zoekt. Dali verwierp deze analyse

- *accomodaties (aanpassing) van het verlangen (De aanpassing der begeerten (L'accommodation des désirs), 1929*, olieverf op hout, 22x35, privéverzameling. De **begeerte is afgebeeld door een woest brullende leuwenkop**. Dali vroeg rillend aan Gala: "Wat wil je van me?" Zij keek hem hard en tiranniek aan en zei: "Ik wil dat je me doodt." "In een tel trof mij de idee dat ik haar van de toren van de kathedraal van Toledo zou gooien", zei Dali later. Maar Gala was de sterkste. "Zo leerde ze mij de misdaad af en genas ze mijn krankzinnigheid. Heb dank! Ik wil van je houden! Ik wilde met haar trouwen. Mijn **hysterische verschijningen verdwenen als sneeuw voor de**

zon. Ik werd mijn lachen, mijn glimlach en gebaren weer de baas. In de kern van mijn geest groeide een nieuwe gezondheid, zo fris als een roos in de dauw.” (Dali 42-43)

- vader-zoon relatie (breuk): Willem Tell-reeks: *De oude dag van Willem Tell, 1931*, olieverf op linnen, 98x140, Parijs, Verzameling Nathalie de Noailles. Dali interpreteert het verhaal van Willem Tell niet als een heroïsch tafereel maar als een **erotische anekdote, nl. een incestueuze situatie**. Het werk is een voorbeeld van de zgn. kritisch-paranoïde methode
- d) typische beeldelementen
 - veel zelfportretten in de doeken: vaak vervormd (rots in Catalonië), cfr. Ook grote masturbator
 - i.c.m. insect: cfr. mannetjesbidsprinkhaan opgegeten na coïtus (*Luguber spel*)
 - zelf als jongeling die gezicht verbergt (*verlichte genoegens*)
- e) opbouw:
 - zeer precies geschilderd (academisme)
 - monochrome achtergrond
 - meestal klein formaat
 - soms foto's erin gebracht: vertrekpunt van de dagdroom – vallen zelden op door fijne techniek van schilderen

4) **Kritisch-Paranoïde methode: (jaren '30)**

- a) Werkt verder op vroegere realisaties
- b) Kenmerken:
 - groter formaat
 - “zwakkere” inhoud: monochrome achtergrond verdrukt het thema
 - meer literaire figuren (Wilhelm Tell)
 - thema van het Angelus (Millet)
 - minder persoonlijke elementen
 - kritisch-paranoïde methode
 - dubbelbeeld (suggestie van versch. beelden in één vorm): *eindeloos enigma*
 - i.c.m. paranoïasimulatie (mentale stoornis met hallucinaties van grootheidswaan en achtervolging)
 - doel: verwarring stichten, de realiteit op de helling zetten
 - hoogtepunt 1938: *slavenmarkt*
 - (a) maar verglijdt tot visueel spelletje
 - (b) laat weinig ruimte aan kijker: lezing door Dali opgedrongen
 - vbn.: Angelusreeks 1933v
- c) na 1935: thema's rond Spaanse burgeroorlog en naderende WO II – apolitieke visie
 - *zachte constructie op gekookte bonen...*
 - *enigma van Hitler* (1938) = evocatie van onderhandelingen DL-GB – telefoon, paraplu (= Chamberlain)

5) Na WO II:

- a) Synthese fysica en metafysica
 - Fascinatie voor wetenschap (Hiroshima)
 - Geestelijk in laagste periode van beschaving
 - Kenmerken
 - Mengsel atoomenergie – mysticisme – oude meesters: *madonna van port lligat* = inspiratie bij Della Francesca, Gala in hoofdrol
- b) Experimenten met op art en popart – stereoscopie en hologrammen (jaren '70)

René MAGRITTE (1898-1967)

- 1) Vroeg werk (-1925): invloed kubisme (Picasso) en futurisme – tussen 1925 en 1930 zijn alle ideeën volledig ontwikkeld
- 2) Surrealisme:
 - a) Invloed van De Chirico
 - b) **Idee:**
 - Er is meer dan er te zien is
 - Wat geschilderd is > hoe geschilderd
 - Irrationele combinatie van alledaagse objecten (De Chirico)
 - Realistische stijl
 - c) Stijl: wijzigde nooit echt
 - Realistisch-beschrijvend
 - Geen technische + formele hoogstandjes (idee primeert): geen penseelssporen
 - Veel elementen van De Chirico: balustrades, mannequins (later bolhoedman), perspectief, binnen-buiteneffect, realiteit-illusie
 - **Hoofdthema's in zijn werk:**
 - **Objectschilderijen:** vooral associatief
 - **Taalschilderijen**
 - **schilderij in schilderij:**
 - Realiteit ↔ illusie?
 - Verhouding object – geestelijk beeld – geschilderde voorstelling (*menselijke aard I*)
 - **Techniek:**
 - Voorwerpen isoleren in vreemde context (sigaar op fiets)
 - Vertrouwd aspect is veranderd (zwevende rots; levend hout of steen)
 - Hybridisatie: 2 objecten worden een 3de verontrustend object (fles+wortel)
 - Veranderde schaal, positie, substantie (wolk in glas)
 - Toevallige ontmoetingen (wolk+rots in hemel)
 - Dubbelbeelden: rots/vogel
 - Paradox: intellectuele antithesen (glas-paraplu)
 - Conceptuele bipolariteit: 2 situaties vanuit 1 gezichtspunt → andere tijd- en ruimte-ervaring (landschap in ruiker bloemen)

Hugo Ball - Gadgi beri bimba

gadji beri bimba glandridi laula lonni cadori
gadjama gramma berida bimbala glandri galassassa laulitalomini
gadji beri bin blassa glassala lalula lonni cadorsu sassala bim
gadjama tuffm i zimzalla binban gligla wowolimai bin beri ban
o katalominai rhinozerossola hopsamen laulitalomini hoooo
gadjama rhinozerossilola hopsamen
bluku terullala blaulala loooo
zimzim urullala zimzim urullala zimzim zanzibar zimzalla zam
elifantolim brussala bulomen brussala bulomen tromtata
velo da bang bang affalo purzamai affalo purzamai lengado tor
gadjama bimbalo glandridi glassala zingtata pimpalo ögrögöööö
viola laxato viola zimbrabim viola uli paluji maloos
tuffm im zimbrabim negramai bumbalo negramai bumbalo tuffm i zim
gadjama bimbala oo beri gadjama gaga di gadjama affalo pinx
gaga di bumbalo bumbalo gadjamen
gaga di bling blong
gaga blung

La révolution surréaliste - Cadavres exquis (1927) Extrait

L'amour ornera le peuple.
Les femmes blessées faussent la guillotine aux cheveux blonds.
La colombe des branches contamine la pierre lamartinienne.
L'hippogriffe frisé poursuit la biche noire.
La grève des étoiles corrige la maison sans sucre.
Le mille-pattes amoureux et frêle rivalise de méchanceté avec le cortège languissant.
La vapeur ailée séduit l'oiseau fermé à clé.

"Le sexe sans fin couche avec la langue orthodoxe"

"Het Eindelozе geslacht deelt het bed met de rechtzinnige tong"

"les femmes blessées faussent la guillotine aux cheveux blonds"

"De gewonde vrouwen ontcrachten de valbijl met hun blonde haar"